

גַּפְּשׁוֹת.

I.

י. ל. פָּרֶץ.

הוא מת – ואני בתוך סנה שוקטת יושב ומדפדף בספורים ומניע לספור הקטן „העושה נפלאות“. האם תזכרו אותו? – מעשה בקוסם העושה בלהטים ומאחו את העינים. בבקר יום אחד בפתע פתאום נתגלה באחת העיירות הקטנות שבוהליניה. שואלים: מהיכן? – מפאריז. להיכן? – ללונדון. מתפלאים: דרך עיירה בוהליניה ללונדון? – תעה תעה! – וכשבני אדם רצים אחריו ומבקשים פתרונים, הוא מתעלם תוך כדי דבור, כאלו בלעה אותו האדמה, ובאותו רגע נופא הוא נראה בתוך קבוץ שני של בני אדם בעבר השני של השוק. לאחר ימים הוא שוכר לו אולם גדול, כדי להראות נפלאות בסני קהל ועדה. ונפלאות – עין לא ראתה, חוץ לדרך הטבע. בולע נחלי אש כתפוחי אדמה ומשליך מסיו קשורי משי מכל המינים ומכל הצבעים. זורק מבתי הגליו זוגות-זוגות של תרנגולי הודו, והתרנגולים חיים ורצים על סני האדמה וקוראים קוקוריקו. פתאום הוא מרים רגלו ומקרצף מעל סולי נעלו דיגרים של זהב, זהב ממש, מלוא הקערה דיגרים של זהב. אחר כך הוא שורק – ומתחילות טסות באויר עונות חלות לחם, כצפרים עפות, והן מחוללות באויר ומרקדות רקודים. שורק שנית – והכל נעלם שוב ברגע אחד ואין כל. אין עונות, אין חלות, אין תרנגולים, אין קשורים, אין זהב – לא כלום. נתגלה לבסוף שהיה זה אליהו הנביא... ובעוד אני מדפדף באותו הספור – והנה פּרֶץ בעצמו עומר חי וקָיָם לִפְנֵי.

האם לא היה הוא בעצמו מין קוסם שכזה?

אמת – אליהו הנביא. אבל איזה רגש של אירבטיחות קלָנָה תמיד את ההכרה הזאת. יש בו באותו אליהו הנביא הספרותי איזה דבר, שאינו נותן אותך להאמין בממשותם של הענינים. ואין אתה בטוח לעולם אם יש להם יסוד קים מתחתם,

הכל תוסס, הכל רופף, הכל רופסס. לעתים תוקף אותך מין פהר סתגס, שבעוד רנע והוא ישרוק – וכל העולמות הנפלאים, שנער לפניך מתוך בתי-הרועותיו, יצלמו וינחו ולא יהיו פתאום, יש לך עסק לא עם אמן, כי עם קוסס...

ילד פלאות היה בנערותו, מין עילוי חריף ושובב. בבוקר יום אחד, דומה כאלו מפאריז או מלונדון, צף למעלה בתוך העיירה הקטנה של ספרותנו. תעה תעה לכאן, בחפזון כתב איזו דברים, חפוף וכתוב, חפוף וכתוב, והדברים היו לא טובים ולא רעים, אלא שהיו משונים מכל מה שקדם להם. וכשהתחילו לרוץ אחריו – נעלם פתאום ולא נראה. יותר מעשרים שנה לא ידע איש איה הוא, ורק שמועה נשמעה כי באיו עיר נדחת בפולין נשחקע ונעשה שם לאדבוקט פרטי בערכאות. פתאום צף שנית למעלה, בא בסערה ובנשימה לוהטת, אחת שתיים ושלוש, ולא עלה אלא קסין על הדוכן, והתחיל להראות נפלאות. ונפלאות – כיצד הוא אומר שם? – נפלאות אשר עין לא ראתה, ו... לדרך הטבע, בלע נחלי אש, פלט קשוירי משי וברא תרנגולים ותרנגולות. שרק – ושיי היכלות נפלאים, עשויים בדולח ושוהם ואזמרנד, פרחו פתאום לעינינו. שרק שנית – ומתחת לסולי נעליו התגלגלו לפנינו אלפי דיגרים של זהב, שרק שלישיית – ופהר פתאום – הנה זה נוסל עלינו כי בעוד רנע יחדל הכישוף, וכל המראות הנחמדים האלה ימוטו לעינינו וינוזו ויעלמו פתאום. יש לכל אלה גדל, אך אין להם משקל. פורחים הם באויר. בארנו הספרים שלי עומדים כל הכרכים היפים אשר לנו, והארנו סגור היטב על מסגה, ובכל זה יש שאני מוצא את עצמי מוכרח לנשת בבוקר אל הספרים האלה ולמשש אותם במו ידי, למען הנכה כי עוד עומדים הם שם באמת. מתירא אני שמא פרחו בין כך וכך...

אי מזה בא דבר שכזה?

כשראיתי את פריץ בפעם הראשונה, זה לי יותר מעשרים וחמש שנים, וראיתי את קדקוד הראש האדיר הזה עם העינים הלוהטות, ושמעתי את אופן הדבור שלו עם הסגסגס הקצרים ועם ההלכות הפסוקות, שעל פי רוב חזר מהן הוא בעצמו בעוד רנע, והתכוונתי אל התשוקות הסוערות והרבות שלו ביחד עם קוצר רוחו לברר אותן לו לעצמו ולהוציאן לידי פעולה – נעשה לי דבר אחר ברור פתאום: עד כמה שלא יהיה האיש הזה גדול בתור סופר, בתור אישיות מצוינה הוא גדול שבעתים ככה. הספרות שלו, בעצם, אינה אצלו אלא מין הזיון-לוואי, מין תפל קטן, מין הוססה בחנס. העיקר הוא סוף סוף האדם שלו. בתור סופר אפשר שנתן לנו יותר משהיה ביכלתו, ובתור אישיות – פחות מאשר יכול לתת בעצם. כל מי שיודע רק את ספרותו, ואותו לא ידע סנים אל סנים, זה יודע רק חלק אחד קטן ממנו. חזק וכביר היה שבעתים מן העדה אשר סבבה אותו, ועל כן משל בה ביד חזקה ובסרונות

נדולה – ועל כן היה לה גם לסופר נדול. אבל בכדי להיות לסופר נדול באמת, השרה לו, פשוט, סבלנות. לא היה לו די אורך-רוח כדי להיות לאמן. תאווה לא-כבושה בערה בו להיות – ושום נפקא-מינה לא היה לו מה, כלכד שיהיה: יהיה נא לחביבו של ההמון הנדול שברחוב, יהיה נא לרבן של חסידים, יהיה נא לעומד בראשה של התנועה היודישית – ובלכד שמהיאות-הכפים תהינה סוערות ולא תחסרנה רנע אהר. הן היה מאלה, אשר רנע אחד לא יוכלו להיות בלי מחיאות-כפים. – דרך אנב היה גם לסופר נדול...

וכמה פעמים, כשהניתי בו, תקפתני כעין התמרמרת – התמרמרות כנגד אותו ההמון והתמרמרות גם כנגדו. מה היה יכול אותו סרין להיות לנו באמת, אלמלא הדיחה אותו הערצת-ההמון מן המסלה ואלו נתנה אותו לעבוד את עבודתו על-ידי טבעו? כמה אוצרות טובים היינו יכולים לקבל ממנו, אלו היה לו הכח לתור על חנופתו של השוק ולהתיחד עם נשמתו ועם עצמו על השולחן אשר לפני אדני – שהוא הסימן הראשון לאמן באמת? – הן סוף-סוף הוא האיש אשר נתן לנו את „גלגלו של גנון ואת, אם לא למעלה מזה“ ואת „בין שני הרים“ ואשר בכלל הנשים בנפשו קולטורה שלמה של ספרות!

דבר אחד הוא ברור: הכשרון הוא אצילות ולא המזונת – הכשרון הוא ההפך הנמור מן ההמונת. אם חנן אלהים אותך כשרון, שהוא דבר הנתון רק לאחד מרכבות, הרי בחיריך אתה, ובכך: אציל. ואם עושה בעל הכשרון כגנים כאלו הוא מתערב עם ההמון, שקר הוא עושה בנפשו ושקר הוא עושה עם ההמון, ורק את נפשו ואת כשרונו הוא מחבל.

ההמון הנדול העריץ אותו – ואת ספריו לא קרא. האינטליגנציה לא העריצה ונם קרוא לא קראה, והיחידים קראו – ולא העריצו. היהידים ידעו כי היה פה, כח, אשר אין לו כל התנאים הדרושים להיות לנדול.

II

י. ל. קאנטאר.

דומם מת ואיש לא ידע את מותו, דומם חי ואיש לא ידע את חייו. רק פעם אחת הפסיק את הרמטה הנדולה הזאת: אה, לפני שלשים שנה, כשקם בבקר יום אחד והוציא את „היום“ – את העתון היומי העברי הראשון. אז היה היעש נדול מאד. מי מכני הדור אשר עתה יודע את אשר היה „היום“ הזה ואת פרשת ערבו? מי יודע עתה את אשר היה קאנטאר? אתרי שהכין וסדר ותקן אותו, יוד מעל הבמה ובאו אחרים ומלאו את מקומו והוא סר הצדה ויתחבא. מעט-מעט נשכח כולו. ונס

לדבר הזה לא שם את לבו. סוף-סוף הן לא העושה היה לו העיקר אלא
המעשה. דומם חי ואיש לא ידע בקיומו, דומם מת ואיש לא ידע בכוחו...
ובכל זאת הן הוא זה האיש אשר עשה את המעשה, שהוא אפשר היותר
גדול, אשר נעשה להתפתחות ספרותנו ואשר ממנו נפתחה תקופה שלמה חדשה:
„החידוש הזה – אמרתי פעם על-דבר „היום“ – הוא סוף-סוף זה, אשר לו עלינו
להודות על כל אשר יש לנו בספרותנו כיום הזה. אם יש לנו סוף-סוף איזה דבר,
הדומה מעט או הרבה למין זה, שנקרא ספרות, הלא הדומים שלו מתחיל עם הנליין
הראשון של אותו העתון היומי הראשון „היום“. קין הושם לאותה הבטלנות ואהבת
הפסוקים ומטפופי-המלים רק לשם מלים, שנשתרשו כל כך בספרות הקודמת. אדם
שקב בשביל ערוך יומי ויש לו עסק עם חיי השעה ועם חיי הרגע ועם החיים
בכלל, שוב אין לו אפשרות לכתוב מליצות ולחיות באויר ולחלוס פסוקים, אלא
עומד הוא על גבי הקרקע וחי ממש וכותב ממש. צעירינו עתה אולי לא יבינו עוד
את כל הדבר הזה; להם נעשה הכל כבר טבעי. ואולם אל נא ישכחו, כי הם באו
כבר אל המוכן, וכי מוכרח היה איש, שיכין את כל זה – והאיש המכין את כל זה
הוא אהרן יהודה ליב קאנמאר. אם יש לנו עתה איזו התהלה, ואם יש לנו גם
זחר סהתהלה ונראים גם הפירות הרכים הראשונים, אז בואו ונחזיק טובה לאותו
יהודה ליב קאנמאר. התקופה הזאת מתחילה עם החידוש שלו ועם עבודתו. כל
הספרות קבלה בהנוצת-יד אהת צורה אהרת. ואיזה כח חטכי, ואיזה ערך קולטורי
היה להידוש זה – כמעט שאין לתארו. אלמלא הייתי מתירא, שילעט לי קצת,
הייתי אומר: היה זה סעיף המצאה של מפלתי-הברזל. מפלתי-ברזל התחילה לעבור
סוף-סוף גם בערי השדה של הספרות העברית. לא כחו של הקיסור הוא העיקר
בהמצאה זו, לא האפשרות, שאדם עובר ממקום למקום במהירות יותר מרובה,
אלא אותן התוצאות הנפלאות, שאין להן שעור כלל, הכרוכות אהרי חידוש זה.
בתמוס חדש נתן לנו, טקפו של אומה מודרנית. כל חיינו הרוחניים מן המוכרח
היה שישהנו על-ידי כך..."

ואולם אני הן לא על „היום“, כי אם על קאנמאר בעצמו חפצתי לדבר הפעם

דברים אחרים.

יש בני אדם, שזהו נורלם, לבלתי הניע לעולם עד לשבת או ליום-טוב
עצמו, אלא מניעים תמיד רק עד לערב שבת וערב יום-טוב. גם היי קאנמאר
לא היו חיים בעצם, אלא מין „ערבי חיים; לא היו חיים כשהם לעצמם, אלא מין
חיים של „בין כך וכך“, של „לפישעה“, של „בינתיים“...

ילד פלאות ברחוב היהודים שבויילנא. עילוי מצוין, נער אשר בעודו בנערותו
קבל התרת הוראה, עלם אשר הפליא את טוריו בהיותו בכית-מדרש הרבנים – כך

בא לברלין וכך נעשה לתלמידים המובהק של הלמהולץ, ווירחוב ודיבואדימונד, וכך השלים את חוקו בתור דוקטור לחכמת הרפואה. מובן מאליו, כי חכמת הרפואה לא הספיקה לרוחו הלוהט, ולכן כתב „בין כך וכך“ מאמרים ודברי בקורת ושירים, וערך „לפישעה“ את „הצפירה“ השבועית, שיצאה אז בברלין. את אלה עשה, כמובן, רק „בינתיים“. ואיזו עברית כתב האיש הזה בימים ההם! לא נפלאות ונצורות. חלילה, אלא סגנון, שלא היה עוד ידוע כלל עד אז, אותו הסגנון המדויק והמצומצם, אותה הבהירות בלי שום פסוקים ושיירי פסוקים ובלי שום חכמות של מליצות ובלי שום סמסופים של מלים. אותו „הן המפורש, בשעה שאמר דבר בחיוב, ואותו „לא המפורש, בלעז שאמר לא – ואת כל זה עשה כבר אז, לפני ארבעים או לפני ארבעים חמש שנים! לא ממנו – כך השבו המבינים המועטים אז – אם לא ממנו תפתח התקופה החדשה לספרות העברית, שאליה יהלו כל כך, או לעולם לא תפתח עוד. סוף-סוף נתגלה באותה הספרות האדם מן הישוב הראשון המדבר בלשון בני-אדם, ולא רק שהוא מדבר. אלא גם כן – חה לא דבר קטן כלל – שאם אין לו מה להגיד, הוא מחריש לנמרי ואינו מדבר כלל. המצאה נפלאה זו, שלא לדבר כלל בשעה שאין מה להגיד, לא היתה ידועה עוד למיפרינו אז. אלא – שכל זה היה אצל קאנטאר רק ענין „לפישעה“ והק „בין כך וכך“. בימים ההם שב לארצו ולמולדתו ונשתקע בפטרוגרד על מנת לעמוד על הבהינה גם ברוסיה בתור דוקטור למדיצינה ולהתחיל את אורח חייו בתור רופא – אלא שאירע לו מעצור קטן בדרך, נודמן עם אנשים, שהוציאו אז עתון שבועי רוסי בשביל יהודים, ויהי קאנטאר „בינתיים“ לעורכו של העתון הזה, רק „בין כך וכך“, כמובן, ואולם את עבודתו העיקרית, את חייו טמש. הלא התחיל יתחיל מחר, בעוד ימים ומקץ שנה, ואתם הדברים הקטנים, שהוא עוסק בהם עתה, הן הוא עוסק בהם רק „לפישעה“. מחשבות גדולות היו בלבו תמיד לעתיד, בנינים שלמים היו לנגד עיניו בכל עת, עולמות מלאים הרה והגה והוה בכל הימים. והן בכח ידיעותיו הרבות ובקיאותו וחריצותו ויושר שכלו ביחד עם רוח הבקורת החריפה ועם הטעם הספרותי הדק שהצטיין בהם. היה יכול באמת לעשות את כל הגדולות אשר השב. אלא – ש „לפישעה“ ו „בין כך וכך“ ועד „מחר“ ועד „מקץ שנה“ עשה לו דברים אחרים לנמרי. למשל: „בין כך וכך“ עלה בדעתו ליצור את העתון היומי הראשון בישראל – וייצרנו. מובן מעצמו: גם הדבר הזה היה בשבילו רק דבר „לפישעה“ ו „בין כך וכך“ ו „בינתיים“, כי הלא את עבודתו העיקרית בעצם יתחיל לעשות – מחר. כמו כן היה „בין כך וכך“ למורה באיזו נימנסיה בפטרוגרד, היה „לפי שעה“ לרב בליבו, היה „בינתיים“ לרב בוילנא ואהריכך ברינא – וכמובן: מחר, בעוד מעט, בעוד איזה זמן, לכל היותר בעוד שנה, יתחיל לעבוד את עבודתו בעצם. אשר לה הוא אומר להקדיש את

חייו. במאות מכתבים אשר כתב אלי, הבטיחני כי עוד מעט והוא יתחיל... ובאחד מן הימים ההם ראיתיו, והנה הוא כושל ועיף וינע. האיש, אשר שריריו היו פעם ברזל וכחו היה כחו של ענק, היה עתה רק צל של קאנטאר הקודם. לא נשארו לו בלתי אם העינים הבוערות ואותו המצח הגבוה, המקומר והיפה, ואותם החידודים החריפים ומלאי רוח, שלא פסקו אפילו רנע מעל שפתיו. ים של תבונה נבע מסיו כאין מעצור. ואולם האיש נעשה „לפי שעה זקן, האיש נעשה „בין כך וכך“ לנל של עצמות יבשות-והוא: אין דבר עוד חולם הוא את הלומותיו ועוד הוא עומד רק על הסף כבא זה עתה מן החוץ לבעבור יתחיל. בהתלהבות ובאמונה רבה ובלב תמים מדבר הוא עמי על דבר הספר הגדול, ספר „תולדות הספרות הישראלית“, גם ספר „תולדות הספרות הכללית“, אשר יתחיל לכתוב בשבילנו סחר, לכל היותר בעוד ימים אחדים...

סחר-בעוד ימים-בעוד איזה זמן-לכל היותר מקץ שנה-ובינתיים והנה מול-טוב לך! השערות הלבניו, רעצמות עששו, ושנותיך ששים ושבעים... ובאחד הימים באה לי השמועה, כי יהודה ליב קאנטאר מת. אך עד היום הזה לא אוכל להתרגל אל המחשבה ולהאטין בה. כמדומני, שגם מיתה זו אינה אלא „לפי שעה“...

ואולם האיש הזה הוא שנתן לנו את „היום“. אלמלא עשה לנו שום דבר אלא את העתון העברי הראשון, הלא היה. אב הוא לתקופה חדשה.

.III

שלום עליכם.

באה השמועה כי שלום עליכם מת - והרושם הראשון היה: ובכן גם המת הוא רק שחוק! - ובכן גם זה אינו אלא אחד מן „העסקים“ אשר יאחו גם מנחם-מנדיל!

אניד נא את הדבר מיד: תמיד, כשהגיתי בו, לא העסיק אותי כל-כך החזיון, שהוא „מרק טוון“ היהודי, או שהוא האזרח הנכבד של מזובקה ויהופיץ וכתריאלובקה היוצר לנו את מפוסו של מנחם-מנדיל, או שהוא הכותב את הספורים לילדים המצוינים ברכותם ואת הספורים לנדולים על דבר „טוביה החולב“, אלא תמיד ובכל פעם העסיק אותי אצלו חזיון אחר לנמרי: - הגה סוף-סוף יש לנו גם אנחנו סופר, והוא הראשון, שיש לו אותו הכשרון המיוחד להיות כותב וכותב וכותב! - הייתי רוצה כי הקורא יבין את הדברים האלה לאמתם. אינני מדבר עדיין על זה, אם הוא סופר טוב או לא טוב, אלא מדבר אני על עצם המלאכה של הכתיבה, שאני

מוצאים אצל אדם: - אדם שנו לר להיות סופר. הלא גם אחרים כותבים בקרבנו. ויש שהם בעלי כשרונות נפלאים. ויש שהם גדולים במעלה ממנו, ויש שהם נותנים לנו פעם ושתים איזו טרנלית יקרה, אלא שבכתיבתם אתה חש, שהם דחקים את עצמם לדעת והם עמלים עם עצמם ומינעים את עצמם, נושפים ברוחם אל תוך הניצוץ, שהתן להם אלהים, ומהבהבים אותו ועושים ממנו להבה, וסוף-סוף, על-ידי עבודה רבה ובעזרת המוח, יוצא דבר טוב. אבל סופר שיהא כותב מאליו, ואפילו בשעה שאינו רוצה כלל, סופר שהעט שבין אצבעותיו יהא כמין מִשְׁפָּף, שנשפכים ממנו נהרות שלמים, והם שוטפים ושוטפים ושוטפים, סופר שהוא מין מעין נובע יום ולילה, בשבת ובחול, בשנה פשוטה ובשנה מעוברת, כיד שעות במעת-לעת, סופר שאינו מחקר ואינו מנקר ואינו חוגג ואינו ממונג, אלא כותב וכותב וכותב, - סופר כזה היה לנו רק אחד, והוא שלום-עליכם. זהו כשרון בפני עצמו. עמו עשינו את ההתחלה להיות נכנסים גם אנו לתוך הספרות הכללית, להיות לנו סופר, תחת אשר אנחנו היינו רק אנשים כותבים. אפשר שהאמנות שלו אינה עדיין אותה האמנות, שאליה אנחנו מתפללים, אפשר שהנפשות שלו הן הנפשות היותר פשוטות ואינן עדיין אותן המורכבות והסתומות, הנתונות מוון לרוחו של המבקש, אפשר שהליריות שלו אינה עדיין אותה הדקה והנאצלה, שרשמה אינה פוסק לעולמי עולמים, אבל לא זה הוא הפעם העיקר. העיקר הוא כי הוא סופר לשמו, משום שאינו יכול כלל להיות לא-סופר. מין עשירות היתה לו, עשירות של כתיבה, שדונמתה אנו מוצאים רק אצל מיליונר, מיליונר של ספרות. מין קלות היתה לו, קלות של כתיבה, שדונמתה אנו מוצאים רק אצל אשה, שאינה יודעת חבלי לידה, אלא מפילה את ילדיה בין נאולה לתפלה, כמין אבדה בהיסח הדעת. יושב אתה לפניו ומספר לו את תכנית הספור הגדול שלך, שאתה הונה וחושב ומהרהר בו זה עשרים שנה, זבין כך וכך הוא אומר לך: רעיון עלה על לבי ברנע הזה - ומקץ שלשה שבועות והנה רומן בן שלשה חלקים נגמר. ואת עשירותו זאת אנו מכירים אצלו גם על-ידי חיון אחר: בשעה שאחרים, כשעולה איזו מחשבה יפה על לבם, נוהרים להשתמש בה לבטלה ולהסיחנה לבעלי שיחתם, אלא מצפינים אותה לאותה שעה שישנו לכתוב איזה דבר מהונן, בשעה זו היה שלום-עליכם ממסיר את המצאותיו ואת חידודיו ואת מהשבוהיו בכל עת על ימין ועל שמאל בלי מעצור, ולכן היה לכותב מכתבים פרטים נפלא במינו. לפעמים היה כותב לרעהו מכתב בן עשרים או שלשים דפים, מין מכתב, שלום לאהובי, תחת אשר אחר במקומו היה עושה בחומר הזה ספר שלם. הלא המכתבים הפרטיים שלו הם ספרות שלמה!

מה עצר בעד הסופר המצוי הזה להיות לנו ראש וראשו?

שלום-עליכם, אמת היא, היה, מרק טוון היהודי - אבל בכדי שיהיה לאדם גדול אפשר שחסר לו בקרב לבו אותו הצווי המחלט של המוסריות העושה את הסופר לגדול, שכל מלה שלו נעשית לבסוף לאורים-ותוכים. אותה היכולת המוסרית היא בשביל הסופר מין חיט של שדרה. העושה את קומתו זקופה. שלום-עליכם, אמת היא, הוא שיצר לנו את המימוש הנצחי של מנחם-מנדיל ונתן לנו את מזוניה החולב - אבל בכדי שיהיה לנו לאותו היוצר, אשר יכיר בו לא רק הרוב הגדול כי אם גם המעטים המבינים, אפשר שחסרה לו רק אותה היכולת של הפסיכולוג המפלס לנו את הנתיב לתוך החיים הנסתרים של גשמות המורכבות ומסורפות גם יותר קצת. יש רגעים שהקורא אינו יכול בשום אופן לצייר לעצמו כי הפסיכיקה של שלום-עליכם גבוהה הרבה יותר מזו של מנחם-מנדיל. שלום-עליכם, אמת היא, הוא הכותב לנו את ספורי הילדים הנחמדים - אבל בכדי שיהיה לנו לסופר, אשר לא נוכל לשכוח את המלה שלו לנצח. אפשר שחסר לו רק אותו הכח האימטיבי, העושה את המספר לאמן. לא ידע הסופר המצוין הזה את סוד המדה הנכונה.

אין שום ספק כי כל הכחות האמורים בזה היו טמונים בנשמתו של שלום-עליכם, אם לא במלואם, כי אז, לכל הפחות, ביסודותיהם, אלא שההומוריסמן שלו בלע אותם - זוהי גדולתו. מין גבור הוא, אשר כבש את כשרוטתיו ואשר נתן עליהם, בכדי שיהיה לנו להומוריסמן היותר טוב, שנתנה לנו ספרותנו.

כי הנה שלוש מדרגות אני יודע אצל סופר. יודע אני אותו, כשהוא עומד על המדרגה היותר פרימיטיבית והוא מביט על עצמו ועל העולם מסביב בכובד-ראש, מקמט את מצחו כיד שעות ביזם במשך שבועים שנה ונוטל את סבל החיים על שכמו בכבדות ונאנח תחתיו. המדרגה השנית היא, כשהוא ממלא שחוק פיו לכל חיון מחזיונות החיים, אלא שהוא מוציא מן הכלל הזה את האהד - את עצמו. ואולם המדרגה היותר גבוהה היא השלישית: כשהסופר כבר הגיע עד לאותה המעלה, שהוא מוצא און בנפשו לתת לצחוק את נפשו הוא. שלום-עליכם, כמדומני, בא עד למדרגה זו. היה לו הכח לתת את נפשו עצמו לצחוק וללעג. ברא את מנחם-מנדיל-ובעצם נתן ללעג ולצחוק רק את עצמו. היתה לו נשמה יתרה, עד כדי להיות לסופר גדול, היו לו כחות של בורא נפשות, עד כדי להיות למספר מצוין, היו לו כחות של משורר לירי, עד כדי לברוא לנו עולמות נפלאים, ובא שלום-עליכם ונתן על כל אלה - למוכת השחוק שלו. בא ושחק לנו ולעצמו ולכל העולם כולו.

בא ושם לצחוק את כל חייו. בא ושם לצחוק גם את מותו. כי הנה כתב לנו צואה. שההומוריסמו שבו משחק שם גם מאחרי לכברו. אדם כזה היה לנו רק אחד.

.IV

שמעון-שמואל פרוג.

הידעתם כיצד התחיל? - נער פשוט היה מנערי היהודים בחדרו של מלמד יהודי במושבה של יהודים. עם נערים יהודים שעשע את שעשועי ילדותו. הלשון שדבר בה, לשון המולדת שלו, היתה הלשון היהודית. ולשון יהודית זו - אפשר שהיא היותר קלסית יותר צרופה יותר נאמנה, שתהיה בנשמתו של איש יהודי! אין לך מבטא רחוק, אין לך מלה זרה ובודדת, שתהא רחוקה זרה לאותו הגער היהודי. כי לא חגם בלה את ימי ילדותו בקרב אותם היהודים המפוססים, אותם הזלמנים והקלמנים ואותן מיני הנבירות העדינות הידועות בשם לוקשינטאָפּ והחינקאָפּ, שאהב כל כך ושהרכה כל כך לספר על אדותיהם אהר-כך בפיליטוניו וכרשימותיו בפרחה. מלבד זה הגה אמו כישנה אותו זמרה לו את הזמר ביהודית. ידע שמעון-שמואל ייק את שיר העם בלשון היהודית לא מתוך איזה קובץ, כי אם מפי העם עצמו. הדבר הספרותי הראשון, שכתב הגער פרוג, היה שיר בלשון יהודית. - כך היתה תחלה...

וכיצד סיים ידעתם? - עיף למות וכבד מכאונים נוראים הוא שוכב על המטה אשר לא ירד עוד ממנה. ההדשים האחרונים הולכים הלך וקרכים. רק עוד שבועות מעטים מכדילים בינו ובין היום הגורא. ופתאום - מי יודע את הגתיכות הנפלאות אשר בהן ילך רוח האדם? - פתאום תוקפים אותו נענועים באין מעצור, מין נוקסלגיה באין קץ אל אוץ מולדתו, וארץ מולדתו זאת היא - ילדותו. על הישולחן הקטן העומד לפני מטתו מונח אותו הספר הקטן הנקרא תניך, והמישורד ההולה מדרסך בו ביזם ובלילה. ישעיה ויהוקאל וההלים נעשים שנורים על לשונו. בימים ההם נעשה כמין נס: בן החמשים ושש מתחיל פתאום לכתוב שירים בלשון, אשר לפנים ידע ממנה בדוחק רק מלים בודדות - כותב הוא שירים בעברית. בערב יום אחד אני יושב לצד קרוב אל מטתו, והוא קורא כאזני את השיר הראשון שלו הכתוב בלשון הקודש. עיניו בערו. ורק אחרי אשר השלים לקרוא, התעצב קצת ויהי לא-בטוח. אך כאשר אמרתי לו, כי השיר, בנוגע אל הלשון, עולה על כל מה שצפיתי ממנו, להץ בדטמה את כף ידי, ובכך: הדבר האחרון, שכתב פרוג, היה שיר בעברית. כך היה סיומו...

ורק באמצע, בין אותה ההתחלה ובין אותו הסיום, אירע דבר קטן: הספקה של ארבעים שנה, שבה כתב פרוג רוסית. אמת, ההפסקה הזאת ארכה מעט יותר מדי והקיפה כמעט את כל פעולתו בספרות - אבל גם חיוון כזה אינו מן הגמנעים בחיי אדם. בימים ההם כתב בשביל זורנלים רוסיים הנועדים ליהודים כמו שכתב

בשביל זורגלים רוסיים הנועדים לרוסים, כתב בשביל ה"רצונווי" וה"אסחוד" כמו שכתב בשביל "ווסטניק יוראפי" ו"רוסקאיא מיסלי". גם בשביל עתונים יומיים שונים למיניהם כתב, ואילו את הפיליטונים בחרוים כתב בשביל הגליון ליום הראשון בשבוע של העתון הכולורי, פארפרינסקי ליסאוק". - כך היתה העת של ההספקה... הגה זאת היא המרנדיה הגדולה של חיי משורה, כי הפסקה של ארבעים שנה תהיה גם מן האפשר! ארבעים שנה חי איש חיי צל, חיים כמו בחלום, והוא דובר יום גלילה בלשון אשר לא נתקשר עמה באורח פסיכולוגי ואשר רק באופן מיכני לבד השיג בה מין שלמות של אמן נפלא. בנוגע אל התוכן דובר הוא את זה אשר פלא ימלא את הפסיכה שלו עד בלתי נבול, ובנוגע אל הצורה משתמש הוא בלשון שאינה לו סוף-סוף אלא מין צעצוע מלאכותי. והסתירה נעשית סתירה נצחית. במדה שהצורה הולכת הלוך ויפח והלשון משתלמת הלוך והשתלם, במדה זו הולכת הסתירה הלוך ונבלה, הלוך וקרוע קרע יותר גדול בלב, עד שלבסוף נעשה המשורר עיף ומורנו ולא-במות, והוא מרגיש את עצמו סתאום כמו זר במקום אשר הוא עומד שם - מין תיטק שנשבה בין העזבים. הרי פרט האומלל! מה יודעים בני הדור אשר עתה, אלה המנידים לך את שבחך הרבים אחרי ממתך, את אשר נשאת ואת אשר סבלת? פרונו לא היה מאלה אשר מצוא ימצא כח להשכיח מלבו אף לרנע אחד את ילדותו. יהודי פאסי היה בלבו פנימי עד יומי האחרון. עד יומי האחרון היה רק אותו שמעון-שמואליק הדך של הקולוניה, ופתאום - הא לך מין קמיון נרינריביטש, הא לך סופר רוסי בתוך כביכה רסית והא לך על סבינדך המון דעים וחברים זרים והא לך אותה התוכה הארורה לעמד בסך-הכל ארבעים שנה על הדוכן ולעשות את ההעויות של מרס בולבאן!

ואני זוכר אותו כשראיתיו בפעם הראשונה. הדבר היה לפני שלשים שנה בערך. מיד ביזם הראשון כשבאתי לעיר הבירה הוצג לפני: עלם נבהיקומה, לבך שער עם מצח רחב ועם עינים משחקות, וקול היה לו - פשוט. מין זמר. כל מי ששמע את קולו בדברו, זה אהבו מיד. פרונו עמד על מרום המדרגה של תהלתו. חלק שירי הראשון יצא זה רק אז מבית הדפוס והמוציא לאור היה בעל "הנוביה חרמיו" כעצמו. בורענין לא ננה ולא הקניט אותו יותר מדי. סקאבימשיחסקי כתב עליו דברים טובים ויעמידו במדרגה אחת עם פוסאנוב ועם נרסן. מוכן מאליו כי בקרב החברה היהודית שבסטרונד היה פרונו בימים ההם האדם המהולל ביותר. לא היתה קורסיסמנית יהודית אמילו אהת, שלא ראתה הוכה לעצמה לכתוב אליו סכתב-ידידות על גבי ניר ירוק או להשליך אליו פרח או ציץ, כשראתה אותו.

ואני הנה דסרפתי בימים ההם בסחברת-השירים שלו, כסדף והזור וכפדף, ועמדתי לפני חידה. בסקירה הראשונה נראים הדברים, כאלו נכתבו אשירים האלה.

רוסית – ואולם בעיני גרמו כאלו היתה לשונם לשון עברית, לשון ביבליית, לשון קודש. עד שנכון הייתי להשבע בנקיטת חסין, כי כתב אותם מחברו של אהבת-ציץ. כך כותב רק מצאנו או, להבדיל, ישעיהו. המלים, כמובן, היו מלים רוסיות, ואולם רק המלים. רבנו-של-עולם, איך אפשר לבני אדם, שאינם יהודים, להביץ אמילו במקצת את אשר כתב? – מתאום נתברר לי, כי אלמלי כתב המשורר! הוה את הדברים ההם לא במלים רוסיות אלא בעבריות, כפי שהענין מחייב, היה נעשה לבעל סגנון ביבלי היותר מצוין. הן חי הוא כולו בתוך הביבליית, וכל מה שהוא כותב היא ביבליית. הכיתי לנס. הרגשתי בהרגשה לא-ברורה שהגם הזה טן המוכרח הוא שיבוא...

הוי אותה המרגדיה של חיי משורר, החולם בלשון האחת וכותב בשנית – והמרגדיה הזאת תנדל שבעתים ככה, אם באותה הלשון השנית אתה נעשה לאמן ואתה כותב בה עד להפליא. הסתירה נעשית על ידי זה גדולה יותר ומכאיבה יותר. נושק אתה מנשיקת סך או נושך אתה את אשר ילך, ואתה מרגיש מתאום כי נשקת וגם נשכת – אויר. אין שום ממשות לפניך. ובזאת שונה אתה תכלית שניי כאדם כסוסאנוב. סוסאנוב זה, כשנשק או כשנשך, לא הרגיש במעשהו זה את האויר; היה לו לנוכח פניו עמו שלו, עם של 180 מיליונים. שונה אתה בזה, אמילו מאדם כנורדון. נורדון זה, אמת היא, אין לו 180 מיליונים, אבל המעט, שיש לו, הוא שלו, ועם כל משיכה של קולמוס הוא מרגיש איזה דופק חם ואיזה הד – ולו גם דופק חלש ולו גם הד רפה. פרוג האומלל, משורר אומלל עם ההפסקה בתוך האני שלו במשך ארבעים שנה! מה נתנה לך אותה התהלה הקרה והמעטה, שסורו לך? – מעט מעט נעשה המקום סביב לך ריק כל כך ודומם כל כך, ואתה מצאת את עצמך אומלל ועוזב כל כך. וכאשר חסצת לשוב, והגה אחרת את המועד, והמות כבר עמד מאחריך וצרב לך...

אם הרגיש פרוג את כל זאת כבר אז, גם בימים המזובים, כשהשאון מסביב היה עדין גדול? – כמדומני, שכך. בשנת 1887 היה הדבר. אנחנו שנינו ישבנו אז במעון אחד ברחוב אופיצרסקיא בסטרונרד. ואני הגני זוכר פעם אחת בלילה, השעה בודאי שכבר היתה השעה השלישית, והוא ירד מעל משכבו חציו ערום והלך וישב על קצה המטה שלי ושאלני אם ישן אני, והתחיל לנשקני ולחבקני, וסתאום נשא את קולו ויבך. „מי יש לי מה יש לי מה? התיסח פתאום, והדברים במעט שהיו לא-מוכנים מרוב התרגשות. כותב אני וחוזר וכותב – ואני עוזב כל-כך ונלמד כל-כך!“

במצב-כרוח כזה ראיתיו רק הפעם הזאת. ממחרת לאותו יום והגה כבר התעורר והיה שוב לאותו העלם עם העינים המאירות, ויקם ויסע לאיזו סעודת-צהרים בביתו של עורך עתון רוסי מפורסם.

אבל ימים אחדים לפני מותו כתב שיר בעברית, ושם אנתנו קוראים:

עמי חלוד, מנלתי כפולה, —
 מה כתוב שם. מה לקרא בה?
 גליון חלק... גליון חלק...
 ואירי קרה, וימי בא.

.V

ההדהלים קאצנלסון.

ועוד הפעם מרגדיה של היי נשמה: אשר תהיינה לאדם כל מתנות הרחוק והלב ואשר יהיה מזוין בכל מיני ידיעות ולמודים שונים ואשר יהיו לו כל מיני הכשרונות הדרושים, עד כדי שיהיה בכחו לעשות איזה דבר גדול בחייו, ואשר עם כל זה יהיה נורלו לסודר את כחותיו לפרורים קטנים ולבלתי הניע לעולם עד לידי עבודת-חייו העיקרית. אפשר שהיסורים היותר גדולים אשר ימצאו את האמן הם היסורים: להיות מחשבה אחת ותמידית מנקרת במוחו יום ולילה, כי לא נתן לבני אדם את זה אשר היה בכחו לתת להם בעצם. אדם כזה היה קאצנלסון. במאות מכתבים אשר כתב אלי במשך שלשים שנה חזרת קינה זו הלוך והזורה. הבקורים אשר הוא מוכרח לבקר יום יום את חוליו בתור רופא אינם מניחים לו לעבוד את עבודתו. מה יודע עתה העולם שמחוץ את אשר היה אותו קאצנלסון? — יודעים לכל היותר כי היה זה בעל נשמה לירית, שכתב דברי שיר בפרוזה אשר לקחו את הלבבות; יודעים גם כן, שהיה זה מלומד גדול, חוקר במקצוע הרפואה התלמודית, חריף ובקי בכל חדרי התורה, וכל אשר יצא מתחת עטו במקצוע זה טבוע בו הותם השלמות; יודעים כמו כן להניד, כי כאשר מת, אין לנו עוד שני כמותו אשר יהיה בכחו למלא את מקומו תחתיו ולכתוב לנו את כל אלה; יודעים נוספות על אלה, שהיה זה בעל סגנון צח אשר לא הגיה רבים כמותו ויודעים לבסוף יחידים מועטים, אלה שזכו לבוא עמו במגע-ומשא, כי בתור אדם כשר, בעל נפש עדינה ומזוג טוב נחמד לבריות, אין כמעט דוגמתו, וכי עד כמה שנוקיר אותו בתור אמן ובתור מלומד ובתור בעל סגנון וכו', אין כל זה יחד אלא כקליפת השום, כשנשוה אותו עם כשרונות הלב המתור שהיו לו — אבל כל זה ביחד אינו עדיין סך-הכל של האדם הנפלא הזה. את אשר היה באמת יודעים רק אותם היחידים, אותם המקורבים המועטים והספורים, שהיו מקושרים עמו במשך עשירות שנים והיו להם אלפי מיני הזדמנות להסתכל לתוך צרורה-החיים הנפלא הזה. בלב נכון יכול אני להגיה די על לבי ולהניד בפה מלא: אלו היתה האפשרות נתונה לקאצנלסון זה להשתמש בהחלט

לסובתנו בכל אותם הכחות, שנתן לו אלהים טוב במתנה, ולא היה מוכרח לבלות את ימיו לבטלה בבקורי הולים, כי אז היו סני ספרותנו עתה אחרים לנמרי, ואולי לא רק סני ספרותנו כי אם גם חלק גדול של חיינו בכלל.

כי לא לפי מה שנתן לנו סופר או אמן עלינו להעריך את שווי, אלא לפי מה שהיה יכול לתת לנו. הן זאת היא הטעות הגדולה של הבקורת בכלל, שהיא עושה לנו תמיד סך-הכל של אזה אדם חשוב רק לפי היצירות המועטות שלו, ואינה מתנשאת לעולם עד לאותו נובה, כדי להסתכל קצת גם לתוך חיו הפנימיים של אותו אדם ולצייר לעצמה מה שהיה יכול זה לתת לנו בכח, חרץ סמה שנתן לנו בסו עלו רנילות זו ירושה רעה היא לנו שהניח אחריו הפתנס הישן והצר: „אין לו לדיין אלא מה שעניו רואתי. לא, אדוניו הדיין האמתי מתחיל רק שם, במקום שעניו הבשר כבר ססקו מלראות לנמרי, ורק עוד עיני הרוח לבד חדרות לשם מעט או הרבה. כמה יש לנו כוסרים, ודוקא מן המהוללים ביותר, ודוקא מאותם העומדים בשורה הראשונה, שעברו עשירות-עשירות שנים, ועם כל זה נמצא כי כל מה שנתנו לנו לא נתנו אלא במקרה: על פי מקרה מיוחד, שאירע בחייהם, עבדו עבודה זו או זו, ועל פי מקרה שני עשו לנו ספר סלוני וסלוני. אבל את העיקר שלהם, אותו הדבר הסמון במעמקי נשמתם, אשר נחשב בעיניהם לתכלית כל התכליות שבשבילה הם חיים, אותו לא הוציאו לנו, כי לא מצאו לו את ההודמנות הראויה. ובין כך וכך יושבת הבקורת למשפט ועושה סך-הכל לסופר זה, או בא הקהל ונוטל את הנתון במקרה וחושבו לעיקר ומתענג עליו – והסופר יושב בלחץ לבו ורואה, איך ששערותיו הולכות ומלבינות מיום ליום ואיך שהיו שוטמים ונגרים וחולפים כמים אשר במורד... הזיון הוא המביא לעמים את האדם לידי עצבות!

על-פי רוב חוצים לנו את סופרנו המצוין לשני חצאים: לבוקי-בני-נלי ולריר קאצנלסון. בוקי-בני-נלי הוא זה, שכתב לנו ספורים דמיוניים, דברי הלומות, פואיזיה בסרחה וסובליציסטיקה לירית, וריר קאצנלסון הוא אותו המלומד החריף, שהניח לנו את המתנות הנפלאות במקצוע המדע המדיציני-התלמודי. אבל בעצם אין כמעט שום הבדל ביניהם. בזוית הפואיזיה שבחדר נשמתו, במקום ששם היה בית-ההרושת לעיבוד הספורים הרמיוניים ויתר הדברים מן המין הזה, משל את מסשלתו אותו הדיוק עם אותה הבהירות ואותו המונבל והמוקצב יסה יסה, שאותם אנו מוצאים על-פי רוב אצל האדם המדעי, ולעומת זה בספריו ובטאטריו המדעיים היתה שסוכה אותה קארומה המשפרת המלוה תמיד את האדם הפייסן. ואולם ירא אני כי אהיה מוכרח ללכת עוד ספיייה אחת להלן: גם המדעיות שלו אינה בעצם אלא מין שיר, מין אינטואיציה גניאלית של אדם משורר. לא מדרגות-מדרגות הגיע לידי דיוקיו, לא על

די חקירה מיושבה וקרה, אלא על-ידי איזו סתאומיות, על ידי איזה שפע אור-
 פתאום, שבוה מצטיין כל-כך המשורה. ובכלל מי זה ידבר עוד כיום הזה על-דבר
 הבדל שבין השנים האלה? ואת הגבול מי ידע, ששם יחדל האחד ויתחיל השני?
 האם לא היה קנט המשורר היחיד גניאלי, ששר לנו את „הצווי המחלפ“ עם עולם
 דמיוני גדול ועם חיים מכפנים וחיים מכהוץ? האם לא היה שקספיר מהנדס גדול,
 שהעסיק את רוחו עם „החשבון הדיפרנציאלי“ של נשמת האדם? האם לא היה
 שפינהה המשורר של רעיון האלהים, וקרונסם האם לא היה המלוטר החוקר במקצוע
 המדע האנושי המסוים?

בפעם האחרונה, כשנפגשתי עמו, אמר לי בשהוק: „הידעת? באתי סוף-סוף
 לידי ההכרה, כי אינני לא משורר ולא מלוטר“. שחק ולא ידע כי אמת היא. היה
 קאצנלסן מין נפלא לנמרי: אותה ההרכבה המצוינה של המשורר והמלוטר יחד.

